
УДК 343.2(477)

О. О. ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства

факультету № 1 (слідства) Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто застосування кримінальної процесуальної складової при здійсненні кваліфікації злочинів. Проаналізовано застосування та співвідношення норм матеріального та процесуального права при кваліфікації злочинів і при виконанні завдань і мети конкретного кримінального провадження.

Ключові слова: *кваліфікація злочинів, правозастосовна діяльність, норми матеріального права, норми процесуального права, закон про кримінальну відповідальність.*

Yukhno, O.O. (2017), "Some aspects of criminal procedural component while qualifying crimes" ["Окремі аспекти кримінальної процесуальної складової при кваліфікації злочинів"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 78–83.

Постановка проблеми. За результатами нашого дослідження встановлено, що зазвичай Кваліфікація злочинів як навчальна дисципліна викладається кафедрами кримінального права навчальних закладів юридичної спрямованості після вивчення й опанування курсантами та студентами основного курсу з Кримінального права. Право, за визначенням О. О. Сидоренка, – це багатомірне явище, а одним із його проявів є поєднання матеріальних і процесуальних норм [1, с. 4–5]. Як зазначає А. П. Гетьман, взаємозв'язок матеріальних і процесуальних норм забезпечує головна властивість права – його системність. Тільки спільно матеріальне та процесуальне право забезпечують регулятивну роль права. Відносна самостійність матеріальних і процесуальних норм і в той же час їх взаємозалежність, обумовлена службовою роллю процесуальних норм відносно норм матеріальних і можливістю реалізації останніх через застосування процесуальних норм, являє собою критерій розмежування і водночас співвідношення названих норм [2, с. 26–27], що ми підтримуємо. Та все ж окремі питання кримінально процесуальної складової при кваліфікації злочинів досліджувались фрагментарно, що вимагає окремого дослідження.

Стан дослідження. Питання кваліфікації злочинів розглядалися в основному вченими з кримінального права, зокрема М. І. Бажановим, А. П. Гетьманом, М. Й. Коржанським, О. В. Мальком, В. О. Навроцьким, М. І. Пановим, О. О. Сидоренком, С. А. Тарарухіним, В. Я. Тацієм та ін. Указаними вченими зроблено вагомий внесок в дослідження загальних проблем кваліфікації злочинів, однак вважаємо доцільним висвітлити додатково питання кримінальної процесуальної складової при кваліфікації злочинів, оскільки в попередніх доктринальних дослідженнях увага в основному приділялась саме складовій з кримінально-правового напрямку.

Мета статті – визначити окремі аспекти кримінальної процесуальної складової при здійсненні кваліфікації злочинів і особливості співвідношення матеріального та процесуального права в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням указаних та інших наукових позицій учених М. І. Панов визначає, що ключова роль кваліфікації злочинів лежить в основі застосування й реалізації низки інститутів і норм закону про кримінальну відповідальність та положень кримінального процесу, складає підґрунтя низки кримінологічних проблем і тому її слід відносити до міжгалузевої категорії наук кримінального циклу [3, с. 99], що ми підтримуємо.

Відзначаючи значення кваліфікації злочинів, професор В. Я. Тацій наголошує, що правильна кваліфікація є необхідною умовою забезпечення законності в боротьбі зі злочинністю. У свою чергу, неправильна кваліфікація призводить до порушення прав і законних інтересів як держави, так і окремих громадян, перешкоджає нормальному відправленню правосуддя, підриває авторитет органів досудового розслідування й суду, а в кінцевому підсумку – авторитет держави. Така кваліфікація може призвести до притягнення невинуватого до кримінальної відповідальності або призначення винному покарання, що не ґрунтується на законі. Помилкова кваліфікація також може спричинити необґрунтоване звільнення винного від кримінальної відповідальності або покарання. Тому вирок суду, що ґрунтується на неправильній кваліфікації, підлягає зміні або скасуванню [4].

У свою чергу, підтримуючи його наукову позицію з цих питань, В. О. Навроцький наголосив, що кваліфікація злочинів становить надзвичайно важливий, навіть один із центральних елементів у системі заходів застосування норм кримінального законодавства, виступає його серцевиною [5, с. 82–83]. Кваліфікація злочинів «пронизує» майже всі інститути й норми як кримінального права, так і кримінального процесу, в багатьох випадках виступає необхідною умовою належного їх застосування.

Підсумовуючи позиції вчених із досліджених питань загальної теорії права, О. В. Мальком зазначено, що вони зводяться до виокремлення як стадій у правозастосовній діяльності трьох таких елементів: 1) установлення фактичних обставин кримінального провадження, куди відносяться дії, пов'язані з аналізом фактів, із доказуванням їх повноти й достовірності; 2) вибір і аналіз норми права, при цьому їх дії пов'язані з вивченням правових норм, зі встановленням їх юридичної сили тощо; 3) вирішення кримінального провадження виражене в акті застосування права [6, с. 189–190].

Маючи певний практичний досвід правоохоронної діяльності, зокрема слідчої діяльності, ми робимо висновок, що однією з головних проблем у навчальному процесі та під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є засвоєння поряд із правильністю складання певних процесуальних документів також і основ та особливостей здійснення правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, що у правозастосовній діяльності слідчих в окремих випадках викликає затруднення. У навчальному процесі кримінально-правової спрямованості необхідно, щоб курсанти,

студенти, магістри, ад'юнкти, аспіранти, студенти і працівники поліції, котрі підвищують кваліфікацію, оволодівали більшим обсягом знань із кримінального права, яке є підґрунтям таких навчальних дисциплін кримінального циклу, як «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Кримінологія» та ін., і при цьому в них повинні формуватись необхідні професійні уміння й навички практичної діяльності із кваліфікації злочинів як обов'язкової та важливої складової в системі правозастосовної діяльності органів поліції, інших правоохоронних органів та суду.

Термін «кваліфікація злочинів» досить розповсюдженим і використовується у законодавчих актах, зокрема у ст. 9, 29, 33, 35, 66, 67 Кримінального кодексу України та п. 5 ч. 5 ст. 214, п. 5 ч. 1 ст. 277, п. 5 ч. 2 ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України та ін.

За своєю суттю і змістом кваліфікація злочинів завжди пов'язана з необхідністю обов'язкового встановлення й доказування кримінальними процесуальними та криміналістичними засобами двох надзвичайно важливих обставин: 1) факту вчинення особою (суб'єктом злочину) суспільно небезпечного діяння, тобто конкретного акту її поведінки (вчинку) у формі дії чи бездіяльності; 2) точної відповідності ознак цього діяння ознакам складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України. Указані обставини в науковій літературі прийнято називати «підстави кримінально-правової кваліфікації». Слід розглянути їх детальніше. Такий процес можна умовно назвати за такою спрощеною схемою: вибір, оцінка та застосування певної кримінально-правової норми до конкретної події.

Суспільно небезпечне діяння виступає як фактична підстава кваліфікації злочинів. Учинене особою суспільно небезпечне діяння є об'єктом кваліфікації з точки зору визнання (чи невизнання) його злочином. Указана фактична підстава знаходиться у певному співвідношенні з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (предмет доказування). Ними згідно із ч. 1 ст. 91 КПК України, зокрема, є: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кри-

мінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Аналізуючи в цілому вимоги кримінального процесуального законодавства України щодо предмета доказування у кримінальному провадженні, які є як імперативні, так і такі, що підлягають обов'язковому виконанню, все ж слід відзначити, що, з точки зору змісту поняття «кримінально-правова кваліфікація», основоположною одиницею злочину як факту (явища) реальної дійсності є суспільно небезпечне діяння, яке є обов'язковим (конститутивним) і визначальним елементом поняття злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) і тому, в першу чергу, має бути встановлено та доведено кримінальними процесуальними і криміналістичними засобами у кожному кримінальному провадженні. По суті, встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння повинно передувати у часі самій процедурі кваліфікації злочину, як специфічної логіко-гносеологічної та оцінювально-пізнавальної (з точки зору кримінального права) діяльності. Відсутність суспільно небезпечного діяння як факту реальної дійсності, безумовно, виключає і саму процедуру кваліфікації.

У кримінальному праві висловлюються наукові позиції, зокрема С. А. Тарарухіним, про наявність підстав виокремлювати етапи (стадії) кваліфікації злочинів залежно від характеру виконуваних кримінальних процесуальних дій [7, с. 9–10]. На нашу думку, таку наукову позицію слід підтримати, оскільки положення чинного КПК України детально регламентують кваліфікацію кримінальних правопорушень на всіх

основних етапах кримінального провадження, що відрізняються між собою, в тому числі за обсягом повноважень суб'єктів кваліфікації, зокрема на стадіях: досудового провадження; судового розгляду й ухвалення судових рішень; апеляційного провадження; касаційного провадження; перегляду судових рішень Верховним Судом України. Доцільно визначити й розглянути вказані етапи.

1. Кваліфікація злочинів органами досудового розслідування у кримінальному провадженні здійснюється: особою, котра проводить дізнання; слідчим; прокурором. Кримінальну процесуальну регламентацію кваліфікації злочинів досить чітко можна простежити на стадії досудового розслідування. Чинний КПК України виокремлює такі види обов'язкової на цій стадії кваліфікації:

а) кваліфікацію кримінального правопорушення (злочину) при внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що є нормативною підставою для початку досудового розслідування, – «попередня правова кваліфікація» (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України). Зокрема, положення п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України, регламентуючи початок досудового розслідування, визначає, що до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про попередню кваліфікацію конкретного кримінального правопорушення із зазначенням частини і статті закону про кримінальну відповідальність;

б) при повідомленні про підозру (п. 5, 6 ч. 1 ст. 277 КПК України). У письмовому повідомленні про підозру, що складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК мають міститися: стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, в тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру. Крім того, відповідно до положень п. 5 ч. 1 вказаної статті КПК України у такому повідомленні має міститися правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого особа підозрюється, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

в) кримінально-процесуальний закон вимагає належної кваліфікації злочину при закінченні досудового розслідування. Зокрема, при звільненні від кримінальної відповідальності у клопотанні прокурора про таке звільнення згідно із п. 4 ч. 1 ст. 287 КПК України мають бути вказані фактичні обставини кримінального правопорушення та надана його правова ква-

ліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;

г) при закритті кримінального провадження (ст. 284 КПК України);

г) при зверненні до суду з обвинувальним актом, що складається слідчим (або в окремих випадках прокурором). У ньому згідно з п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК мають міститися такі відомості: виклад фактичних обставин кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення.

2. Не менш детально в КПК України регламентуються питання кваліфікації правопорушень (злочинів) і на інших подальших стадіях (етапах) кримінального провадження, зокрема: на стадії судового розгляду і ухвалення судових рішень (вироку) суду – ст. 374 КПК; апеляційного провадження – ст. 408, 409, 413 КПК; касаційного провадження – ст. 433, 438 КПК; перегляду судових рішень Верховним Судом України – ст. 445, 449, 455 КПК України. Слід розглянути кваліфікацію злочинів судом (судова кваліфікація) на різних стадіях судового провадження при ухваленні судових рішень: 2.1) кваліфікація злочинів при судовому провадженні судами першої інстанції при ухваленні рішень і вироків (ст. 368 КПК України); 2.2) кваліфікація судом апеляційної інстанції при перегляді судових рішень (ухвал та вироків), ухвалених судами першої інстанції, та правильності здійснення ними кваліфікації (ст. 392, 408, 409, 413 КПК України); 2.3) кваліфікація злочинів судом касаційної інстанції при перевірці правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального (кримінального) права та здійсненої кваліфікації (ст. 424, 433, 438 КПК України); 2.4) кваліфікація злочинів Верховним Судом України при перегляді судових рішень в особливому порядку, встановленому КПК України, та правильності здійсненої кваліфікації в цих інстанціях (ст. 445, 448, 449, 455 КПК України); 2.5) кваліфікація злочинів, що надається в окремих роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України у відповідних його постановках, та визначення допущених помилок при цьому.

Сприймаючи в цілому вказану типологію етапів кваліфікації злочинів, відзначимо, що вона ґрунтується на нормах кримінального процесуального права, які є обов'язковими до виконання. Таким чином, вказані види офіційної кваліфікації злочинів мають певні особливості, що обумовлено відповідною стадією

кримінального провадження, а також обсягом і змістом повноважень державних органів та їх посадових осіб, на яких покладено такий обов'язок.

За дослідженням М. І. Панова, певне значення правильна кваліфікація злочинів має також для призначення справедливого покарання. Учений наголошує, що загальним правилом призначення покарання є призначення його в межах, установлених у санкції статті або санкції частини статті Особливої частини закону про кримінальну відповідальність України. Тому кваліфікація злочину та призначення покарання знаходяться між собою у тісному й логічному зв'язку. Виходячи з указанного, він доречно наводить, що у свій час про цю обставину підставно й аргументовано підкреслював і професор М. І. Бажанов, який указував, що необхідною та обов'язковою основою застосування покарання є встановлення в діяннях особи ознак відповідного складу злочину та здійснення правильної кваліфікації діяння, у вчиненні якого підсудного визнано винним [3, с. 98–99; 8]. Підтримуючи вказане, ми вважаємо за доцільне додавати з указанного питання, що при цьому знаходить свою реалізацію засада (принцип) кримінального процесу про презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини, яку визначено у положеннях

п. 10 ч. 1 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» чинного КПК України та яка серед іншого означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [9].

Висновки. Досліджені питання і, зокрема, види офіційної кваліфікації злочинів мають певні особливості, що обумовлено відповідною стадією кримінального провадження, а також обсягом і змістом повноважень державних органів та їх посадових осіб, на яких покладено такий обов'язок. Кваліфікація злочинів становить надзвичайно важливий і один із центральних елементів у системі заходів застосування норм закону про кримінальну відповідальність у кримінальному провадженні. Вона лежить в основі застосування й реалізації певних інститутів і норм закону про кримінальну відповідальність та положень кримінального процесуального законодавства, складає підґрунтя низки кримінологічних проблем, і тому її слід відносити до міжгалузевої категорії наук кримінального циклу. Втім, порушені питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список бібліографічних посилань

1. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: монографія. Харків: Право, 2014. 192 с.
2. Гетьман А. П. Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Харків, 1995. 32 с.
3. Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Харків: Право, 2016. 104 с.
4. Тацій В. Я. Склад злочину // Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2015. С. 108–109.
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
6. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах: учеб.-метод. пособие. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2002. 298 с. (Institutiones).
7. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. Киев: Юрінком, 1995. 208 с.
8. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву: монография. Киев: Вища шк., 1980. 216 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

Надійшла до редколегії 13.01.2017

ЮХНО А. А. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Рассмотрено применение уголовной процессуальной составляющей при осуществлении квалификации преступлений. Проведён анализ применения и соотношения норм материального и процессуального права при квалификации преступлений и при выполнении задач и цели конкретного уголовного производства.

Ключевые слова: квалификация преступлений, правоприменительная деятельность, нормы материального права, нормы процессуального права, закон об уголовной ответственности.

YUKHNO O. O. SOME ASPECTS OF CRIMINAL PROCEDURAL COMPONENT WHILE QUALIFYING CRIMES

The author of the article has studied and established the importance and need for the correct qualification of crimes during the pre-trial investigation; has determined the feature of its separate stages. It has been emphasized that the proper qualification of criminal offenses is the necessary condition for the realization of the constitutional principle of legality in criminal proceedings, perfect and considerate pre-trial investigation and consideration of criminal proceedings in the courts, sentencing just and reasonable punishment for persons convicted by the court or their dismissal from prosecution or from punishment.

The author has determined the results of the study revealed concerning defined criminal procedural component while implementing the qualification of crimes. Application and correlation of substantive and procedural law norms while qualifying the crimes and executing the tasks and objective of the certain criminal proceedings have been analyzed and determined.

The issue about the process of qualification of crimes has been primarily considered within criminal procedural area. Scientific positions of individual scholars both from the point of view of law on criminal liability and from the point of view of the criminal procedural law and their correlation have been analyzed. The author has determined controversial issues arising in the theory and law-enforcement activity; has provided propositions for their solution. The author has separately researched the issues of correlation between accuracy of qualification of crimes on pre-trial investigation and while sentencing just punishment or exemption from criminal liability or court punishment, assessment of their correctness while further consideration by different courts.

It has been concluded that the proper qualification of criminal offenses at the stage of pre-trial investigation can be provided only in terms of the compliance and the correct application of the law norms on criminal liability and the provisions of criminal procedural legislation of Ukraine within criminal proceedings that will ensure the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals.

Keywords: *qualification of crimes, law-enforcement activity, substantive law, standards of procedural law, law on criminal liability.*